



Περὶ ἐπιθυμίας

Τοῦ κ. Α. Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀναπλ. Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

Βεβαιότητες καὶ ἐμπειρία τῶν ὁρίων

Πολλὰ εἶναι ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἐπισημαίνουν καθημερινὰ στὸν ἄνθρωπο ὅτι εἶναι ἓνα ὄν ποὺ ἔχει ὅρια, τὰ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπερβεῖ· ἔχει μάλιστα τὴ συναίσθηση ὅτι μπορεῖ νὰ προχωρήσει «μέχρις ἐκεῖ καὶ μὴ παρέκει». Ἡ ὁριακότητά του γίνεται ἀντιληπτή σὲ πολλὲς καταστάσεις. Τὸ σῶμα του γιὰ παράδειγμα τοῦ ἐπιβεβαιώνει ὅτι τὸν ὁρίζει καὶ τὸν περιορίζει. Ὁ θάνατος τὸν βεβαιώνει ὅτι τὸ σῶμα του ἔχει ἓνα τέλος καὶ τοῦ καθορίζει τὴ χρονικότητά του. Ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτὸ ποὺ θεατρικῆ ἀδεία ὑποστηρίζεται, οἱ μέρες μας ἔχουν ἓνα τέλος. Ἡ γνώση καὶ οἱ γνώσεις μας ὅσο κι ἂν αὐξάνονται, ἐντούτοις γνωρίζουμε ὅτι εἶναι πεπερασμένες. Δίπλα στὶς βεβαιότητες ποὺ μπορούμε νὰ ἔχουμε καὶ ποὺ μᾶς δίνουν ἀσφάλεια, μιὰ ἄλλη βεβαιότητα παραμονεύει, ἐκεῖνη τῆς ἐμπειρίας τῶν ὁρίων μας¹. Αὐτὴ ἡ βεβαιότητα ἐπιβεβαιώνεται πρὸς τούτους καὶ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἐπιθυμία².

Δοκιμασία τῶν ὁρίων

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου σημαδεύει πολὺ ψηλά, σκοπεύει πρὸς πέρα ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ οἱ δυνατότητές της θὰ τῆς ἐπέτρεπαν νὰ σκοπεύσει. Κατὰ κάποιον τρόπο ὑπερακοντίζει τὶς προθέσεις της, ἐνῶ ὁ στόχος της εἶναι ἐκτὸς βολῆς. Ἡ ἐπιθυμία λοιπὸν, εἶναι ἡ δοκιμασία τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν βγάνει ἀπὸ τὰ ὅριά του καὶ ταυτόχρονα τοῦ δείχνει ποιὸς εἶναι, ποιές εἶναι οἱ δυνατότητές του καὶ ποῖα τὰ ὅριά του. Ὅσο πλησιάζει τὸ ἀντικείμενό του τόσο ἀπομακρύνεται· κι ἂν δὲν ἀπομακρύνεται τοπικὰ διαπιστώνει ὅτι δὲν ἦταν αὐτὸ ποὺ εἶχε ἐπιθυμήσει, ὅτι εἶναι κάπως διαφορετικό. Ἀπογοητεύεται ἀπὸ κάτι τὸ ὁποῖο τὸν εἶχε γοητεύσει. Ἀνήκει λοιπὸν ἡ ἐπιθυμία, σὲ ἐνικὴ ἢ πληθυντικὴ μορφή, στοὺς «γόητες καὶ πλάνους» ἢ δίδει στὸν ἄνθρωπο τὸ ὡραῖο ταξίδι, τὴν κινητήρια δύναμη νὰ ξεφύγει ἀπὸ

τὴν ἀδράνεια καὶ τὸ τέλμα; Οἱ ἀπαντήσεις εἶναι πολλές, δὲν εἶναι μόνο μία. Ὅπως καὶ οἱ συμπεριφορές ποὺ μποροῦν νὰ προκύψουν.

— Ἀναζήτηση συνεχῆς, μέχρις ὅτου ἐκπληρωθοῦν οἱ ἐπιθυμίες του.

— Ἀπογοήτευση καὶ διακοπὴ κάθε προσπάθειας ὡς καταδικασμένης ἐκ τῶν προτέρων.

— Σταμάτημα προσωρινὸ μέχρις ὅτου ξεδιπλύνει σὲ ποῖο μέτρο μποροῦν νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἢ μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσει τὶς ἐπιθυμίες του.

— Ἀκόμα εἶναι δυνατόν, μὴ μπορώντας νὰ ἐκπληρώσει ὁ ἴδιος τὶς ἐπιθυμίες του, νὰ θελήσει νὰ πληρωθοῦν μέσῳ τρίτων, τῶν παιδιῶν του, τῶν συγγενῶν του, τῶν πολιτικῶν καὶ ἄλλων προσώπων.

— Μιὰ ἄλλη περίπτωση εἶναι νὰ τὶς πραγματοποιεῖ μέσῳ τῆς φαντασίας του ἢ καὶ μιᾶς πλαστῆς ἢ εἰκονικῆς πραγματικότητας (virtual reality) καὶ νὰ νομίζει ὅτι ἔκανε τὸ ὄνειρο πραγματικότητα. Πιθανὸν τὰ ὄνειρα νὰ εἶναι μιὰ εὐλογία...

Ἐπιθυμία, φαντασία καὶ οἱ ἄλλοι

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐπιθυμίες ποὺ βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νὰ πραγματοποιηθοῦν στὴν φαντασία μας, μπορεῖ νὰ εἶναι πηγὴ ἀναστολῶν καὶ ἀπογοητεύσεων γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἐπειδὴ νομίζουμε ὅτι ἐμεῖς πραγματοποιήσαμε ἐτούτο ἢ ἐκεῖνο, τὰ προβάλλουμε ὡς πραγματικότητα καὶ ἀπαιτοῦμε νὰ τὰ πραγματοποιήσουν καὶ οἱ ἄλλοι. Τοὺς ἐρεθίζουμε τὴν ἐπιθυμία, τοὺς ἐξάπτουμε τὴν φαντασία, τοὺς θέτουμε σὰν μέτρο σύγκρισης τὰ δικά μας «κατορθώματα» καὶ πάντα ὑποτιμοῦμε αὐτὰ ποὺ ἔκαναν οἱ ἄλλοι. Ὅ,τι καὶ νὰ 'κανες ἐσύ, μπρὸς σ' αὐτὰ ποὺ ἔκανα ἐγὼ εἶναι τιποτένιο.

Τοὺς γεμίζουμε τὸ κεφάλι μὲ τὰ δικά μας. Παίρνουν τὸ δρόμο γιὰ νὰ τὰ κάνουν. Συναντοῦν ἀμέτρητες δυσκολίες, δὲν τὰ καταφέρνουν. Καταφέρνουν κάποια ἄλλα. Ἐπιστρέφουν καὶ

τὰ διηγούνται. Τοὺς τὰ ἀπορρίπτουμε, γιατί ἀφοῦ δὲν ἔκαναν ἐκεῖνα, πού οὔτε... ἐμεῖς τὰ κάναμε, δὲν ἔκαναν τίποτα. Στὸ *πραγματικό* τοὺς ἀντιτάσσουμε τὸ *φανταστικό* μας κι ὅταν θελήσουν νὰ μᾶς ρωτήσουν πὶδ πολλά, νὰ μάθουν τὴν αἰτία τῆς δικῆς τους ἀποτυχίας καὶ τῆς δικῆς μας «ἐπιτυχίας», πέφτουν ἀπὸ τὰ σύννεφα, ὅταν τοὺς ἀπαντοῦμε, ὅτι οὔτε κι ἐμεῖς ταξιδέψαμε ἐκεῖ πού τοὺς εἶχαμε ταξιδέψει. Κι ὅταν τολμήσαμε κάτι νὰ κάνουμε καὶ νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὴ μιζέρια μας βλέπουμε «τὸν οὐρανό, ὅσο κοντεύαμε, νὰ σηκώνετ' ἀψηλότερα» καὶ νὰ μὴν μποροῦμε νὰ τὸν φτάσουμε καὶ νὰ εἰσεέλθουμε εἰς τὰ οὐράνια..., κι ἀφήκαμε τὸ ταξίδι ἀτελείωτο! Κι ὅπως ἀπάντησε ὁ παπὸς τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ: «Ἦταν τὸ μόνο ταξίδι τῆς ζωῆς μου... μὰ — ἔμειν' ἀτελείωτο!». Μὲ τὸ θάνατό του συνεπλήρωσε ἀληθῶς τὸ *μόνον τῆς ζωῆς του ταξίδιον* περιμένοντας τὴν «ἐκ Θεοῦ ἀντιμισθία» τῆς «ἐπιθυμίας του, κλωνάρι εὐλύγιστο... νὰ ἐκχυθεῖ στὸ φῶς»³.

Ἐπιθυμία: ἔλλειψη καὶ ἀντιμισθία

Αὐτὲς οἱ σκέψεις γεννήθηκαν μέσα μας μετὰ ἀπὸ μιὰ θαυμάσια παρὰσταση, πού εἶχαμε τὴν τύχη νὰ παρακολουθήσουμε στὴν ἀρχὴ τῆς χρονιάς στὸ θέατρο «Σφενδόνη». Ἡ Ἄννα Κοκκίνου ἔδωσε πράγματι ἓνα καταπληκτικὸ ρεσιτὰλ ἠθοποιίας σὲ «Μορφὲς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Βιζυηνοῦ»... Ἀνάμεσά τους, σὲ πέντε σκηνὲς παρουσίασε καὶ «τὸ μόνο τῆς ζωῆς του ταξίδιον». Αὐτὸ τὸ διήγημα τοῦ Γεωργίου Βιζυηνοῦ (1849-1896) διακρίνεται γιὰ τὸ ψυχολογικὸ του βάθος — ὁ Βιζυηνὸς εἶχε διατελέσει μαθητὲς τοῦ W. Wuhdt στὴ Λειψία καὶ ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ ἀναφερόταν στὸ παιδικὸ παιχνίδι — καὶ ἀναλύει διαζωγραφώντας μὲ ἀπαράμιλλο ὕφος τὴν ἔννοια τῆς ἐπιθυμίας⁴. Δὲν εἶναι ὁ μόνος.

Σ' αὐτὸ τὸ διήγημα διαφαίνεται γι' ἄλλη μιὰ φορὰ αὐτὸ πού ὅλοι γνωρίζουμε καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἀνθρωπολογία τὸ ἐπαναλαμβάνει μὲ ἔμφαση, ὅτι, «ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν τῆς ἔλλειψης καὶ τῆς ἐπιθυμίας»⁵. Ὅσο καὶ νὰ ἐπιδιώκει τὴν πλήρωση τῆς ἐπιθυμίας μένει πάντα ὑπολειπόμενος καὶ ἐλλειμματικός. Μὲ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ πληρώσει τὴν ἐπιθυμία του, παραμένει πάντα ἔνα κενὸ πού δὲν μπορεῖ νὰ τὸ συμπληρώσει. Αὐτὸ τὸν κρατᾶει σὲ ἐργήγορη. Τὸν κρατᾶει μάλιστα καὶ προσγειωμένο, ὅταν γνωρίζει ὅτι ἡ ἐπιθυμία, τὸ κενό, δὲν μπορεῖ νὰ γεμίσει. Ὡς

ἀνθρωπολογικὴ σταθερὰ τὸν συνοδεύει πάντοτε⁶.

Πλὴν ὁμως, αὐτὴ ἡ ἔλλειψη, αὐτὸ τὸ κενό, αὐτὴ ἡ ἀδυναμία τῆς πλήρωσης δὲν μᾶς καθιστᾶ μειονεκτικούς. Ἀνήκει στὴν ἰδιοσυστασία μας⁷ πιθανὸν καὶ νὰ μᾶς ἱκανοποιεῖ ἢ νὰ μᾶς ἰσοροπεῖ κιόλας καὶ νὰ εἶναι δείγμα ὠριμότητας. Ἀντίθετα τὸ νὰ θέλουμε ὅλα νὰ γίνονται μόνο πού νὰ τὰ σκεφτόμαστε ἢ νὰ τὰ ἐπιθυμοῦμε, ἀνήκει σ' αὐτὸ πού ἔχει εὐστοχα ὀνομασθεῖ «παιδικὴ νοοτροπία»⁷. Ἡ ἀρχὴ τῆς *πραγματικότητας* ἐξᾶλλου μᾶς βοηθᾶει νὰ ξεπεράσουμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀπόλαυσης πού λειτουργεῖ ὡς ὅλα νὰ μποροῦν νὰ γίνουν ἐδῶ καὶ τώρα⁸ μόνο μὲ τὸ νὰ ἐκστομίσουμε τὴ σκέψη μας.

Σὲ ὅλα αὐτὰ θὰ προσθέταμε μιὰ τρίτη ἀρχή, τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιθυμίας, ἔτσι ὅπως τὴν παρακολουθήσαμε νὰ ἐκτυλίσσεται λίγο πὶδ πάνω, πού φαίνεται νὰ ἀποδέχεται ἀκόμα καὶ τὴν μὴ πλήρωσή της.

Στοὺς κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ της ἀνήκει καὶ αὐτὴ ἡ δυνατότητα, ὅπως καὶ ἡ ἐλπίδα νὰ πληρωθεῖ κάποτε αὐτὴ ἡ βαθιὰ ἐπιθυμία μὲ μιὰ ἐκ Θεοῦ ἀντιμισθία, μᾶς καὶ Αὐτὸς εἶναι τὸ ἄκρως ἐφετὸν καὶ «ἐπιθυμία ἐπιθυμεῖ» καὶ εἶναι «κατεπίθυμος σφόδρα συγγενέσθαι» μεθ' ἡμῶν. Ἡ μιὰ ἐπιθυμία θὰ συναντήσῃ τὴν ἄλλη!

1. Πρὸβλ. ἄρθρο μας μὲ τίτλο, Ὁριοθετήσεις, στὸν «Ἐφημέριο τῆς 1-15 Ἰουλίου 1997, σ. 200-201.

2. Περὶ ἐπιθυμίας μπορεῖ νὰ ἀνατρέξει ὁ ἀναγνώστης στὸ ἀντίστοιχο λήμμα τῆς *Θ.Η.Ε.*, τ. 5, 1964, σσ. 774-775 (Ἰ. Κ. Κορναράκης), τοῦ *Λεξικοῦ Βιβλικῆς Θεολογίας*, Ἀθήνα 1980, σσ. 386-388 καὶ τοῦ *Λεξιλόγιου τῆς Ψυχᾶνάλυσης τῶν Ζῶν Λαπλάνς* καὶ Ζ. - Μπ. Πονταλῆς, Ἀθήνα, Ἐκδ. Κέδρος, 1995, σ. 240-241.

3. Γιὰ τὴν παραπομπὴ στὸν Βιζυηνὸ, βλ. τὴν ὑποσημείωση ἀρ. 4. Ἐδῶ ὑπαινίσσομαι τὸν τίτλο τῆς ποιητικῆς συλλογῆς τοῦ Κώστα Λάνταβου, *Ἐκ Θεοῦ ἀντιμισθία*, Ἀθήνα, Ἐκδ. «Ἀρμός», 1992, ἀπὸ παρουσίαση τῆς Ἑλένης Χωρεάνθη στὴν «Καθημερινή» τῆς 27 Ἰανουαρίου 1998.

4. Τὸ διήγημα τοῦ Γ. Βιζυηνοῦ, βλ. στὴ «Βασικὴ Βιβλιοθήκη» ἀρ. 18 τῶν Ἐκδ. «Ἄετός», Ἀθήνα 1954, σὲ ἐπιμέλεια τοῦ Ἰ. Μ. Παναγιωτόπουλου, σ. 162-183 (ἰδιαίτερα 181-183).

5. Βλ. πάνω σ' αὐτὸ τὴν ὠραία ἀνάλυση πού κάνει ὁ Antoine Vergote μιλώντας γιὰ τὶς στοιχειώδεις ἀνθρώπινες δομὲς στὶς σ. 163-193 τοῦ συλλογικοῦ ἔργου, *la psychanalyse, science de l'homme*, Bruxelles, ed. Charles Dessart: Psychologie et Sciences Humaines ἀρ. 8, 1964.

6. Θὰ τολμοῦσα νὰ τὴν παρομοιάσω μὲ ὑποδοχεῖς (receptors) στὸν ὄργανισμό γιὰ τὴ λειτουργία τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζαμε τίποτε μέχρι τώρα καὶ πού ἦταν κατάλληλοι νὰ ὑποδεχτοῦν οὐσίες στὸ μέλλον.

7. Γιὰ περισσότερα βλ. Α. Μ. Σταυρόπουλου, *Ἡ θρησκευτικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ. Ψυχολογικὴ προσέγγιση*, Ἀθήνα 1988, σ. 13 κ.έ.